

DOI:

УДК 342.7 (045)

І. І. Піскун,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2401-7988>

А. Е. Куртмоллаєв,

здобувач вищої освіти другого (освітньо-наукового) рівня

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0868-5780>

ПРАВА І СВОБОДА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Національний університет оборони України
проспект Повітрофлотський, 28, 03049, Київ, Україна
E-mails: ipiskun2016@gmail.com, info@nuou.org.ua

***Мета статті.** Проаналізувати правовий статус тимчасово окупованих територій України та його вплив на дотримання прав і свобод людини та громадянина. Дослідити основні види порушень прав і свобод людини та громадянина на тимчасово окупованих територіях. **Методи дослідження:** у роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Важливим методом дослідження став діалектичний метод пізнання, завдяки якому було виявлено та визначено якісні характеристики досліджуваного феномену. **Результати:** згідно з міжнародним правом, тимчасова окупація не дає країні-окупанту права поширювати свою юрисдикцію на окуповані території. Тому на тимчасово окупованих територіях України діють Конституція та законодавство України, а не країни-окупанта. На окупованих територіях спостерігається системне та масове порушення прав і свобод людини і громадянина. Міжнародна спільнота повинна вжити більш рішучих заходів для припинення порушень прав людини на окупованих територіях. **Обговорення теми:** систематичне та грубе порушення прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях України є однією з найгостріших проблем сучасного світу. Ці порушення є грубим посяганням на основні принципи міжнародного права та становлять загрозу миру та безпеці в Європі. Міжнародна спільнота повинна вжити всіх можливих заходів для припинення цих порушень та захисту прав і свобод людини на окупованих територіях.*

***Ключові слова:** тимчасово окуповані території; права людини; свободи людини; Україна; окупаційна влада; порушення прав людини; міжнародне право.*

Постановка проблеми та її актуальність. Окупація росією українських територій спричинила жакливі наслідки, одним з яких є масове порушення прав і свобод людини та громадянина. Тисячі людей стали жертвами воєнних злочинів, злочинів проти людяності, катувань, свавільних затримань, ув'язнень, викрадень та вбивств. З початком широкомасштабної війни рф проти України активність правових досліджень питань прав і свобод людини і громадянина на окупованій території значно підви-

щилось та не втрачає своєї важливості та актуальності на теперішній час і дуже важлива для подальшого розвитку держави в цілому.

Важливо зазначити, що проблема порушення прав людини на окупованих територіях України не є виключно українською. Це глобальна проблема, яка стосується всього людства. Міжнародна спільнота повинна вжити всіх можливих заходів для припинення цих порушень та забезпечити захисту основних прав і

свобод людини на тимчасово окупованих територіях.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідження ґрунтується на наукових працях та дослідженнях вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері держави та права. Тема даної статті стало актуальною проблематикою наукових досліджень правознавців, зокрема в роботах таких науковців, як: К. Бек, Н. Вороновська, М. Доган, О. Зайчук, А. Колодій, О. Салівон, О. Семченко, Д. Швець та ін.

Мета статті полягає у вивченні порядку і способів захисту конституційних прав і свобод людини, які порушуються на тимчасово окупованих територіях України. Проаналізувати норми міжнародного права, що регулюють прав людини на окупованих територіях, для формування дієвої та ефективної системи захисту прав людини на окупованих територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи людини та громадянина це фундаментальні принципи, які гарантують гідність та повагу до кожної людини. Вони є основою демократичного суспільства і слугують запорукою справедливого та вільного життя. В Конституції України чітко закріплено, що забезпечення прав та свобод людини та громадянина є головним обов'язком держави [1]. Я вважаю правильною видається думка Д.В. Швеця, який зазначив, що головною функцією держави в цивілізованому суспільстві повинна стати охорона інтересів людини та захист її прав. Держава та її структури мають бути підпорядковані захисту прав людини [2, с. 15].

А.М. Колодій підкреслює, що принцип реальності прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина, поряд з принципом верховенства права, лежить в основі правової держави. Суть цього принципу полягає в тому, що декларовані права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини і громадянина повинні бути не лише зафіксовані в законодавчих актах, але й забезпечені та гарантовані всіма соціальними суб'єктами, в першу чергу державою [3, с. 136].

Після анексії АР Крим РФ та початком військових дій на окремих тимчасово окупованих територіях України питання прав і свобод людини та громадянина на незаконно окупованих територіях стало більш актуальним. Проте, воно не є новим в історії права і свободи людини і громадянина, адже в світі та українській історії відомі приклади порушення прав і свобод людини і громадянина на окупованих територіях, які потребують своєї артикуляції.

Забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина є одним із пріоритетних завдань держави. Держава зобов'язана гарантувати дотримання прав людини та основоположних свобод. Всі люди, незалежно від їхніх особистих характеристик, мають рівні права та свободи, які повинні бути захищені державою.

Крім того, права і свободи людини та громадянина закріплюються в міжнародному пакті «Про громадянські та політичні права» [4]. У ньому зазначено, що не можуть обмежуватись права та свободи людини в умовах війни та його ведення.

Загальна декларація прав людини теж складається зі статей про права і основоположні свободи людини та громадянина [5].

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН (далі - ГА ООН) 68/262, 71/205 і 72/190 встановлюють, що Крим є територією України, тимчасово окупованою РФ. Згідно з міжнародним правом, росія, як окупаційна держава в Криму, зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та інших міжнародних актів, що регулюють діяльність окупантів. В резолюції 72/190 від 19 грудня 2017 року ГА ООН закликала Генерального секретаря ООН вжити заходів для надання доступу до Криму моніторинговим механізмам з прав людини. Крім того, Генеральна Асамблея закликала РФ забезпечити безперешкодний доступ до Криму для міжнародних та неурядових правозахисних організацій.

14 листопада 2018 року в Женеві було оприлюднено доповідь Управління Верховного Комісара ООН з прав людини під назвою «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій АР Крим та м. Севастополь (Україна)». Доповідь, підготовлена Місією ООН з прав лю-

дини, була представлена на виконання резолюції 71/205 ГА ООН.

В доповіді зазначено факти системних порушень прав людини з боку рф в незаконно окупованому Криму, які заборонені Гаазькою та Женевською конвенцією [6].

Згідно з міжнародним правом, рф зобов'язана поважати законодавство, яке діяло на окупованих територіях до окупації, за умови, що воно не суперечить Женевській конвенції. Однак росія часто ігнорує це законодавство, що призводить до погіршення правової ситуації на окупованих територіях.

Росія є державою-учасницею Женевської конвенції 1949 року і Додаткового протоколу I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, Гаазької конвенції 1907 року, ця міжнародно-правова база врегулювання питання окупованих територій. Правовий режим окупованих територій регулюється звичаєвим міжнародним правом. Окупаційна влада не має права на самостійне визначення правового статусу окупованої території. Її обов'язком є забезпечення належного функціонування та дотримання законодавства, яке діяло на цій території до окупації, за умови, що таке законодавство не суперечить Женевській конвенції.

Однак, слід зазначити, що на території АР Крим країною агресором порушено, насамперед, такі права людини, як громадські і політичні права, економічні, соціальні та культурні права, а саме:

1. Права людини на життя, свободу, особисту недоторканість та безпеку на тимчасово окупованій території. Країна агресор нахабно та зухвало порушує основні права українців на життя, свободу, особисту недоторканість та безпеку. Кожного дня мешканці окупованих територій потерпають від жорстокого поводження та насильства з боку рф, тим самим порушуючи статтю 3 Женевської конвенції, що забороняється жорстке поводження або, що принижує честь та гідність особи [7]. Країна агресор також відмовляє в передачі гуманітарної допомоги окупованому населенню.

Відповідно до міжнародних та національних звітів, моніторингу з прав людини щодо дотримання прав і свобод людини в АР Крим зазна-

чено, що кримські татари, українці постійно зазнають тиски з боку окупаційної влади, який виявляється у переслідуваннях, застосуванні насильства та жорстокого поводження.

Таким чином рф на тимчасово окупованих територіях порушені конституційні права людини, що гарантовані ст. 27 Конституції України, де зазначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ст. 29 Конституції України, де закріплено невід'ємне право кожної людини на свободу та особисту недоторканість [1].

2. Право на свободу пересувань. Як зазначено статтею 33 Конституції України, кожна людина, яка законно перебуває на території України, має право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та вільний виїзд з України. При цьому вона має право вільно повернутися до України у будь-який час [1].

Встановлення рф державного кордону на адміністративному кордоні між Кримом та материковою частиною України є порушенням резолюції ГА ООН 68/262 щодо свободи пересування громадян України.

3. Право на свободу вираження думок і свободу засобів масової інформації. Росія зухвало порушує право на свободу вираження поглядів людини, які зазначені у ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [8], оскільки це заважає окупанту поширювати свою пропаганду. Отже з 2014 р. у людей на окупованих територіях було відключення аналогового українського телебачення, почалася трансляція ворожих каналів. Тих журналістів, які не погоджуються транслювати певний контент, карають, а в деяких випадках, як це було в окупованому Криму, їх змушують покинути територію. Місцеві ЗМІ стали одним із перших нападів російських спецслужб.

Отже, на тимчасово окупованій території відбувається порушення права, що визначене у статті 34 Конституції України, де чітко проголошує, що кожна людина має право на свободу думки і слова [1].

4. Здійснення правосуддя, право на справедливий суд. Тимчасова окупація призвела до грубого порушення статті 55 Конституції України,

яка гарантує судовий захист прав і свобод людини та громадянина [1].

Судові та правоохоронні органи росії в Криму часто порушують презумпцію невинуватості, право на інформацію про характер і причину обвинувачення, право на оскарження або перегляд судового рішення, право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, а також право не свідчити проти себе та не визнавати себе винним.

5. Систематичне порушення права на фізичну та психічну недоторканість, а також вчинення злочинів проти статевої недоторканості осіб. Це право гарантує заборону катування, жорстокого та нелюдського поводження, а також будь-яких форм насильства над людьми. Незважаючи на ратифікацію Україною та росією міжнародних конвенцій, які забороняють катування, жорстоке та нелюдське поводження, а також згвалтування, після деокупації українських територій було зафіксовано жакливі злочини проти мирного населення, зокрема численні випадки згвалтувань жінок, дітей та чоловіків. Про ці нелюдські діяння багато говорили різні видання, а також Президент України у своєму зверненні [9].

Крім того, окупаційна влада здійснює примусовий призов до своєї армії. З огляду на міжнародно-правову практику забороняється окупаційній владі примушувати осіб, які перебувають під окупацією, служити в збройних або інших допоміжних силах окупанта [8].

Також, у Криму зазнають утисків та порушень прав кримськотатарського народу з боку окупантів. Починаючи з березня 2014 року, зокрема через незгоду визнати «референдум» 16 березня 2014 року, кримські татари стали об'єктом репресій із боку рф. Незважаючи на жорсткий тиск з боку окупантів, кримські татари з принципових міркувань відмовилися брати участь у виборах до окупаційних органів влади, що відбулися у вересні 2014 року [10]. Систематичні дії окупаційної влади спрямовані на етнічну чистку та етноцид корінних народів Криму, зокрема кримськотатарського народу, через знищення їхньої національної ідентичності.

26 квітня 2016 року окупаційний суд Криму, що не має легітимності, прийняв рішення про заборону Меджлісу кримськотатарського народу – представницького органу кримських татар, визнаного Верховною Радою України. У зв'язку з цією незаконною заборонаю головний офіс Меджлісу було перенесено до Києва. Заборона Меджлісу кримськотатарського народу окупантом порушення норм міжнародного права, таких як Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, Декларацію ООН про права корінних народів.

Держава окупант не виконує наказ Міжнародного Суду ООН від 09.04.2017, де зобов'язано Росію «утриматися від прийняття або підтримки обмежень відносно можливості кримських татар зберегти власні представницькі інститути, включаючи Меджліс», крім того було зобов'язано забезпечити керівництву та членам Меджлісу кримськотатарського народу вільний в'їзд-виїзд на територію АР Криму.

Діяльність Меджлісу кримськотатарського народу, легітимного представницького органу кримських татар, і далі незаконно заборонена окупаційною владою, а його члени на території окупованого Криму систематично зазнають репресій.

Крім цього рф постійно порушуються права військовополонених. Це проявляється у розстрілу наших військовослужбовців, ненаданні необхідної медичної допомоги постраждалим, не повідомлення про знаходження у них українських полонених, що є грубим порушенням ст. 15 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Держава, яка тримає в полоні військових, повинна негайно повідомити іншу державу місцезнаходження їх громадян [7].

Дії рф також свідчать про грубе порушення ст. 28 Конвенції ООН про права дитини, яка гарантує право кожної дитини на освіту [11]. Кожній дитині повинно бути надано право здобути освіту. Діти на окупованих територіях, окупаційні влада примусово змінюють навчальну програму на свою пропагандистську, зазначив к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного

та господарського права і процесу В.О. Джуган у своїй роботі [12, с. 65].

Отже, ситуація з порушенням чи обмеженням конституційних громадських і політичних, а також інших прав та свобод людини на тимчасово окупованих територіях України демонструє необхідність приділення уваги до окремих категорій людей та потребують удосконалення підвищення ефективності й дієвості відновлення порушених прав і свобод, притягнення винних до відповідальності і відшкодування заподіяних збитків.

Згідно з міжнародним правом, окупаційна влада несе повну відповідальність за дотримання основних прав людини на окупованій території. Це означає, що рф, як держава-окупант, несе відповідальність за всі порушення прав і свобод людини та громадянина, які відбуваються на тимчасово окупованих територіях України.

Існують такі види відповідальності:

1. Міжнародно-правова відповідальність: рф може бути притягнута до міжнародно-правової відповідальності за грубе порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях. Це може бути зроблено шляхом звернення до міжнародних судів та організацій, таких як Європейський суд з прав людини або Міжнародний кримінальний суд.

2. Кримінальна відповідальність: Особи, які винні у порушенні прав людини на окупованих територіях, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Це стосується як військовослужбовців та співробітників силових структур рф, так і бойовиків незаконних збройних формувань.

3. Цивільно-правова відповідальність: Жерти порушень прав людини на окупованих територіях можуть мати право на відшкодування шкоди, завданої їм державою-окупантом. Таке відшкодування може бути стягнуто з рф за допомогою судових рішень.

Важливо зазначити, що Україна вживає всіх необхідних заходів для фіксації та документування порушень прав людини на окупованих територіях. Ця інформація буде використана для притягнення винних до відповідальності після деокупації цих територій.

Висновки. Захист прав людини та громадянина є фундаментальним принципом функціонування української держави. Вжиття заходів щодо забезпечення та реалізації цих прав є обов'язком державних органів на всіх рівнях. Через те, що зараз відбувається з громадянами України внаслідок російської агресії, Україна, як держава не може повністю припинити це порушення і тому необхідно ці порушення негайного розголошення. Мирні жителі зазнають жорстоких репресій з боку окупантів, які ставлять під загрозу їхнє життя, здоров'я та свободу, вдаючись до катувань, згвалтувань, переслідувань та інших злочинів проти людяності. Необхідно вжити заходів міжнародного впливу на державу-терориста, щоб примусити її нести відповідальність за скоєні злочини.

Вирішення проблеми відповідальності за порушення прав і свобод людини та громадянина на окупованій території є складним, але важливим завданням. Результати дослідження свідчать про те, що існують правові та політичні механізми для притягнення винних до відповідальності. Застосування цих механізмів має стати ключовим фактором для відновлення справедливості, запобігання подібним злочинам у майбутньому та забезпечення довгострокового миру в Україні.

Важливо пам'ятати, що кожна людина, незалежно від її етнічної приналежності, релігії, політичних переконань чи інших факторів, має право на повагу до її гідності та прав, незалежно від того, де вона проживає. Порушення прав людини на окупованих територіях є злочином, і винні у ньому мають бути притягнуті до відповідальності.

Література

1. Конституція України: офіц. текст: прийнята на 5 сесії Верховної Ради від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

2. Швець Д.В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. 2017. с. 13–15.

3. Колодій А.М. Принципи права України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 206 с (дата звернення: 10.05.2024).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.05.2024).

5. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 17 А (III) ГА ООН від 10 груд. 1948 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.05.2024).

6. Доповіді Управління Верховного Комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» підготовленої Місією ООН із прав людини в Україні на виконання відповідної резолюції ГА ООН 71/205. URL: https://www.ohchr.org/crimeahrg.org/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_Ukrainian.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 10.05.2024).

8. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.05.2024).

9. Володимир Зеленський. Гвалтували немолят. Звернення Зеленського до парламенту Литви та народу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RYrWKWp4IZU> (дата звернення: 11.05.2024).

10. Забезпечення прав і свобод громадян України в анексованому Криму. *Аналітична записка/Відділ розвитку політичної системи. Серія «Політика»*. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/prava-74dla.pdf>. (дата звернення: 11.05.2024).

11. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 11.05.2024).

12. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 63-67 (дата звернення: 11.05.2024).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: ofits. tekst: pryiniata na 5 sesii Verkhovnoi Rady vid 28 cher. 1996 r. № 254k/96-VR. (VVR). 1996. № 30. Ст. 141.

2. Shvets D.V. Zakhyst prav i svobod liudyny ta hromadianyna – ppiorytet diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istorykopravovi problemy*. 2017. s. 13–15.

3. Kolodii A.M. Pryntsy py prava Ukrainy: monohr. Kyiv: Yurinkom Inter, 1998. 206 s (data zvernennia: 10.05.2024).

4. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) HA OON vid 10 hrud. 1948 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

6. Dopovidi Upravlinnia Verkhovnoho Komisara OON z prav liudyny «Sytuatsiia z pravamy liudyny v tymchasovo okupovani Avtonomnii Respublitsi Krym ta misti Sevastopol (Ukraina)» pidhotovlenoi Misiieiu OON iz prav liudyny v Ukraini na vykonannia vidpovidnoi rezoliutsii HA OON 71/205. URL: https://www.ohchr.org/crimeahrg.org/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_Ukrainian.pdf (data zvernennia: 10.05.2024).

7. Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopoloneny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

8. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

9. Volodymyr Zelenskyi. Gvaltuvaly nemovliat. Zvernennia Zelenskoho do parlamentu Lytvy ta narodu. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=RYrWKWp4IZU> (data zvernennia: 11.05.2024).

10. Zabezpechennia prav i svobod hromadian Ukrainy v aneksovanomu Krymu. *Analitychna zapyska/Viddil rozvytku politychnoi systemy. Seriiia «Polityka»*. URL: <http://www.niss.gov.ua/content>

/articles/files/prava-74dla.pdf. (data zvernennia: 11.05.2024).

11. Konventsiiia OON pro prava dytyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. (data zvernennia: 11.05.2024).

12. Dzhuhan V.O. Problemy zakhystu prav ditei pid chas voennykh dii v Ukraini. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 8. 2022. S. 63-67 (data zvernennia: 11.05.2024).

Ivan Piskun, Asan Kurtmollaev

RIGHTS AND FREEDOMS OF A PERSON AND A CITIZEN IN THE OCCUPIED TERRITORIES

National Defense University of Ukraine
Povitroflotsky Avenue, 28, 03049, Kyiv, Ukraine
E-mails: ipiskun2016@gmail.com, info@nuou.org.ua

Purpose of the article. To analyze the legal status of the temporarily occupied territories of Ukraine and its impact on the observance of human and civil rights and freedoms. Investigate the main types of violations of human and civil rights and freedoms in the temporarily occupied territories. **Research methods:** the work uses a set of general scientific and special research methods. An important method of research was the dialectical method of cognition, through which the qualitative characteristics of the phenomenon under study were identified and determined. **Results:** the temporarily occupied territories of Ukraine are an integral part of its territory and are subject to the Constitution and legislation of Ukraine. In the occupied territories there is a systematic and massive violation of the rights and freedoms of man and citizen. The international community must take stronger measures to stop human rights violations in the occupied territories. **Discussion of the topic:** systematic and gross violation of human rights and freedoms in the temporarily occupied territories of Ukraine is one of the most acute problems of the modern world. These violations constitute a gross attack on the basic principles of international law and constitute a threat to peace and security in Europe. The international community should take all possible measures to stop these violations and protect human rights and freedoms in the occupied territories.

Key words: temporarily occupied territories; human rights; Human freedoms; Ukraine; occupation authorities; human rights violations; international law.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024